

اهمیت و چگونگی ادغام موضوعات محیط زیست در برنامه‌های درسی به منظور ایجاد آگاهی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی

ایمان میرزاده کوهشاهی¹، معصومه مسلمی مهنی²

1- دانشجوی ارشد گروه علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه پیام نور

2- استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور

چکیده

این پژوهش به بررسی اهمیت و نحوه ادغام موضوعات محیط زیست در برنامه‌های درسی برای افزایش آگاهی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانش‌آموزان می‌پردازد. بر اساس اطلاعات گردآوری‌شده، می‌توان نتیجه گرفت که مسئولیت‌پذیری اجتماعی بخش مهمی از زندگی اجتماعی است که به پذیرش و تعاملات اجتماعی کمک می‌کند. نبود این مهارت می‌تواند مشکلاتی نظیر طرد اجتماعی و ضعف در عملکرد تحصیلی را به همراه داشته باشد. علاوه بر این، آموزش محیط زیست نقش اساسی در ارتقاء سواد زیست‌محیطی و حفاظت از اکوسیستم‌های جهانی ایفا می‌کند. ادغام موضوعات محیط زیست در برنامه‌های درسی شامل طراحی محتوای درسی مرتبط، اجرای پروژه‌ها و فعالیت‌های عملی مانند کاشت درخت و جمع‌آوری زباله‌های بازیافتی، برگزاری کارگاه‌ها و سمینارها با حضور کارشناسان، و بازدیدهای آموزشی از مناطق حفاظت‌شده است. این اقدامات به تربیت نسلی آگاه‌تر و مسئول‌تر در قبال محیط زیست و جامعه منجر می‌شود. در نتیجه، تأثیرات مثبتی بر جامعه و محیط زیست خواهد داشت. کلیدواژه‌ها: محیط زیست، برنامه‌های درسی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی.

مقدمه

بحث درباره میزان مسئولیت‌پذیری اجتماعی نوجوانان و جوانان و گرایش آن‌ها به ارزش‌های اخلاقی از جمله مسائل مهمی است که برای تمام افراد جامعه و بویژه دست‌اندرکاران حائز اهمیت می‌باشد. اینکه جامعه تداوم داشته باشد لازم است که افراد ارزش‌های همسان و مشترک داشته باشند. از جمله ارزش‌های مهمی که برای بقا مفید می‌باشند، مسئولیت‌پذیری اجتماعی هستند که به موجب آن افراد در قبال یکدیگر احساس تعهد، مسئولیت‌پذیری، دوستی و غیره می‌کنند (مرادی، 1399). افراد اگر در برخورد با یکدیگر اصول مسئولیت‌پذیری اجتماعی را رعایت کنند و به عبارت دیگر ارزش‌های مسئولیت‌پذیری را در وجود خود نهادینه کرده و بر اساس آنها رفتارهای خود را جهت‌دهی کنند، انتظام و انسجام جامعه در سطح وسیعی شکل خواهد گرفت؛ اما عدم رعایت اصول مسئولیت‌پذیری و پایبند نبودن به آنها، روابط اجتماعی افراد را مختل کرده و شیرازه نظم اجتماعی را به هم می‌زند (مهدوی و زارع، 1397).

ایجاد آگاهی مسئولیت‌پذیری اجتماعی صحیح دانش آموزان همیشه یکی از اهداف نظام آموزشی بوده است. تلاش برای تقویت و تربیت مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانش آموزان ضروری است. علاوه بر این، سیر تکاملی انسان بستگی به تربیت اجتماعی دارد. در واقع یک بار افراد با کسب مسئولیت‌پذیری اجتماعی، می‌توانند عملکرد بهتری برای زندگی داشته باشند مسئولیت‌پذیری اجتماعی نقش اساسی در سلامت روان افراد به ویژه زمانی که آنها در یک مرحله رشد مناسب هستند، دارد. (کلارک، 2020). مسئولیت‌پذیری اجتماعی مناسب و سایر مهارت‌های انطباقی اساس سازگاری فردی و اجتماعی در زندگی را تشکیل می‌دهد. مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر پذیرش اجتماعی، جلوگیری از موقعیت‌های اجتماعی آزاردهنده و مجموعه‌ای از قابلیت‌ها را برای کنار آمدن با امور روزمره تأثیر دارد. نداشتن مسئولیت‌پذیری اجتماعی عواقبی، از جمله طرد همسالان، ظهور اختلالات روانی، اخراج از مدرسه، انزوا، جرم و جنایت و عملکرد تحصیلی ضعیف را به همراه دارد (لی و همکاران، 2021).

همچنین افزایش مشکلات و بحران‌های زیست محیطی در جهان از یک طرف و درک پیامدهای بلند مدت موضوعات زیست محیطی در زندگی انسان‌ها از سوی دیگر، باعث شده است تا طی نیم قرن گذشته اهمیت بحث در مورد محیط زیست و مسائل زیست محیطی افزایش یابد. به دلیل دامنه فزاینده و اهمیت پیامدهای اعمال انسان‌ها بر اکوسیستم‌های جهانی، آموزش مؤثر برای ارتقاء سواد زیست محیطی یکی از مهمترین حوزه‌های کاری آموزش و پرورش می‌باشد (پیشگو و همکاران، 1401)

این آموزش مؤثر آموزش محیط زیست می‌باشد. بازتاب اتصال دو واژه محیط زیست و آموزش، سئوالاتی کلیدی را به وجود می‌آورد که چرا، چه زمانی و برای چه هدف این دو باید باهم ترکیب شوند. احتمالاً پاسخ‌ها به این سؤال از محدوده احساسات و نگرانی‌های افراد از حوادث بین‌المللی اهمیت جهانی می‌باشد. این باور وجود دارد که هیچ فعالیت و برنامه آموزشی در این زمینه بدون تعهد و تلاش فردی و نگرانی‌های شخصی موفق نخواهد شد (فولادی، 1400)

آموزش محیط زیست موجب افزایش دانش زیست محیطی و مهارت‌های لازم برای حفظ محیط زیست در طول زندگی می‌گردد. این آموزش موجب می‌شود یادگیرنده مواردی همچون آگاهی (درباره محیط زیست)، ارزش (شناخت محیط زیست از طریق دانش)، رویکرد (مسئولیت در قبال محیط زیست)، قابلیت انجام عمل (مهارت‌های لازم برای حل مشکل) را کسب کند (منوچهری زاده، 1398) بنابراین آموزش محیط زیست یک فرآیند فعال در زمینه آگاهی، دانش و مهارت‌هایی است که منجر به درک، تعهد، تصمیمات آگاهانه و عملکردهای سازنده برای اطمینان از احساس مسئولیت نسبت به مسایل زیست محیطی در همه بخشهای وابسته به کره زمین و محیط زیست می‌شود (کامیاب نسب، 1402).

لذا با توجه به اهمیت مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کسب مهارت‌های مرتبط با آن بررسی زمینه‌ها و عوامل مؤثر بر آن ارزشمند است و این موضوع دغدغه‌ی محققان، والدین، معلمان و روانشناسان مختلف بوده است. عوامل متعددی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی تأثیر دارند که نوع و چگونگی وضعیت آن ممکن است سبب تسریع و یا کندی رشد آن شوند. بنابراین هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی اهمیت و چگونگی ادغام موضوعات محیط زیست در برنامه‌های درسی به منظور ایجاد آگاهی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی در نظر گرفته شد که در ادامه به بررسی مفاهیم برنامه ریزی درسی آموزش محیط زیست و مسئولیت‌پذیری اجتماعی پرداخته شده است.

سواد زیست‌محیطی

آموزش سواد زیست‌محیطی به منظور ایجاد آگاهی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مجموعه‌ای از اهداف و روش‌هایی را دنبال می‌کند که هرکدام در جای خود نقش مهمی در تربیت شهروندانی آگاه و مسئول دارند. افزایش آگاهی و دانش در مورد مسائل زیست‌محیطی یکی از اصلی‌ترین اهداف این نوع آموزش است (پریشانی و همکاران، 1396). این هدف با ارائه اطلاعات دقیق و جامع در زمینه‌های مختلف زیست‌محیطی تحقق می‌یابد. به عنوان مثال، در کلاس‌های علوم می‌توان به دانش‌آموزان مفاهیمی مانند اکوسیستم‌ها، چرخه‌های زیستی، تغییرات اقلیمی و اهمیت حفاظت از منابع طبیعی را آموزش داد. این اطلاعات به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا درک بهتری از چالش‌های زیست‌محیطی موجود پیدا کنند و از تأثیرات فعالیت‌های انسانی بر محیط زیست مطلع شوند. (پریشانی و همکاران، 1396).

تشویق به نگرش‌ها و رفتارهای مسئولانه و پایدار نیز یکی دیگر از اهداف مهم آموزش سواد زیست‌محیطی است. این هدف زمانی محقق می‌شود که دانش‌آموزان نه تنها به اهمیت مسائل زیست‌محیطی پی ببرند، بلکه نگرش‌ها و رفتارهای مثبتی نسبت به محیط زیست داشته باشند. این نگرش‌ها می‌توانند شامل مواردی مانند کاهش مصرف انرژی، استفاده از منابع تجدیدپذیر، و کاهش تولید زباله باشند. از طریق برنامه‌های آموزشی، معلمان می‌توانند دانش‌آموزان را به انجام رفتارهای پایدار و مسئولانه ترغیب کنند. (پریشانی و همکاران، 1396).

توسعه مهارت‌های لازم برای تحقیق و بررسی مسائل زیست‌محیطی نیز یکی از اهداف حیاتی در آموزش سواد زیست‌محیطی است. دانش‌آموزان باید قادر باشند مسائل زیست‌محیطی را تحلیل کنند و راه‌حل‌های مختلف را ارزیابی کنند. این مهارت‌ها شامل جمع‌آوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل علمی، و ارائه پیشنهادات برای بهبود وضعیت زیست‌محیطی است. از طریق پروژه‌های تحقیقاتی و فعالیت‌های عملی، دانش‌آموزان می‌توانند این مهارت‌ها را در عمل تمرین کنند (ابراهیمی تیمورلویی، 1399).

تقویت توانایی‌ها و انگیزه‌های فردی برای مشارکت در حفاظت از محیط زیست نیز یکی دیگر از اهداف مهم آموزش سواد زیست‌محیطی است. این هدف از طریق تشویق دانش‌آموزان به مشارکت فعال در فعالیت‌های زیست‌محیطی محقق می‌شود. برای مثال، می‌توان دانش‌آموزان را به شرکت در برنامه‌های داوطلبانه، پروژه‌های زیست‌محیطی مدرسه و فعالیت‌های اجتماعی مرتبط با محیط زیست تشویق کرد. این فعالیت‌ها به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا احساس کنند که نقش مهمی در حفاظت از محیط زیست دارند و می‌توانند تأثیر مثبتی بر جامعه و جهان داشته باشند. (رکماناو همکاران، 2023). آموزش سواد زیست‌محیطی به عنوان یک فرآیند جامع و یکپارچه، نه تنها به افزایش آگاهی دانش‌آموزان کمک می‌کند، بلکه آن‌ها را به شهروندانی مسئول و پایدار تبدیل می‌کند که نقش فعالی در حفاظت و بهبود وضعیت زیست‌محیطی ایفا می‌کنند. این فرآیند نیازمند تعهد و همکاری همه‌جانبه از طرف معلمان، والدین، و خود دانش‌آموزان است تا به موفقیت برسد (لوتاو همکاران، 2024).

برنامه ریزی درسی آموزش محیط زیست

یکی از چالش‌های اساسی در سراسر جهان طراحی روشی مناسب و آسان جهت آموزش موفقیت‌آمیز بوده است که عمدتاً با بهره‌گیری از کارگاه‌های آموزشی و طراحی روشی مناسب و آسان جهت آموزش مورد بحث قرار می‌گیرد. از جمله این روش‌ها تعیین اهداف کلیدی در بخش آموزش به خصوص دانش زیست‌محیطی (سواد زیست‌محیطی) است. آموزشی که از لحاظ تاریخی، ابتدا

با روش گنجاندن در برنامه درسی رسمی با الحاق مفاهیم محیط زیستی، فعالیت ها و نمونه های موجود مربوط به اهداف برنامه درسی، به صورت تزریقی بوده است (قاضی، 1402).

برنامه درسی آموزش محیط زیست که به محتوای رسمی و غیررسمی، فرایند، محتوا، آموزش های آشکار و پنهانی اطلاق می شود به وسیله آن فرا گیر تحت هدایت مدرسه، دانش لازم را به دست می آورد، مهارت ها را کسب می کند گرایش ها، قدرشناسی ها و ارزش ها را در جهت محیط زیست و حفظ آن در خود تغییر می دهد (لوتاو همکاران، 2024).

انگلسون (1989) هشت فرایند کلیدی برای ادغام آموزش محیط زیست در برنامه درسی مطرح کرده است:

1. انتخاب موضوع محیط زیست: موضوعات زیست محیطی باید در قالب یک ساختار وسیع و منسجم تعریف شوند.
 2. شناسایی واحدهای مرتبط: واحدهایی که پشتیبانی و تحقیق در موضوعات زیست محیطی را به عهده دارند، باید شناسایی و انتخاب شوند.
 3. توسعه اهداف زیست محیطی: اهداف مشخص و معینی برای آموزش محیط زیست تعیین و توسعه یابند.
 4. تعیین میزان مطالب زیست محیطی: میزان و نوع مطالب زیست محیطی که به هر واحد درسی اضافه می شوند، باید دقیقاً مشخص شوند.
 5. توسعه ساختار جدید: ساختار جدیدی برای جریان های مورد نیاز ایجاد شود تا این مطالب بتوانند به درستی در برنامه درسی جای گیرند.
 6. شناسایی مهارت ها و فرایندهای جدید: فرایندها و مهارت های جدیدی که باید توسعه یابند تا به اهداف زیست محیطی جدید دست یابند، شناسایی شوند.
 7. شناسایی منابع جدید: تجهیزات، مواد مصرفی، سایت های تحقیقاتی میدانی و سایر منابعی که برای دستیابی به اهداف زیست محیطی نیاز است، باید شناسایی شوند.
 8. شناسایی فعالیت ها و موضوعات جدید: فعالیت ها و موضوعات جدیدی که ممکن است برای تحقیق توسط واحدهای درسی اخیر پیشنهاد شوند، باید شناسایی و معرفی شوند.
- این مراحل کمک می کنند تا آموزش محیط زیست به طور کامل و مؤثر در برنامه های درسی ادغام شود و دانش آموزان بتوانند به نحو بهتری با مسائل زیست محیطی آشنا شوند (فیتزپولو و همکاران، 2024).
- هانگرفورد و ولک (1990) نشان دادند که برای ایجاد تغییرات مثبت در رفتار یادگیرندگان، لازم است که آموزش دهندگان به نکات زیر توجه کنند:
- مفاهیم اساسی اکولوژیکی و زیست محیطی باید در محیط های مرتبط و واقعی آموزش داده شوند.
- فرصت ها و طراحی های دقیق برای یادگیرندگان ایجاد شود تا حساسیت به مسائل زیست محیطی را افزایش داده و میل به رفتارهای مناسب تقویت شود.
- برنامه های درسی باید به گونه ای تنظیم شوند که فهم عمیقی از موضوعات زیست محیطی را فراهم کنند.
- برنامه های آموزشی باید مهارت های تجزیه و تحلیل و بررسی موضوعات زیست محیطی را آموزش دهند و زمان لازم برای به کارگیری این مهارت ها را فراهم کنند. برنامه های درسی باید مهارت های شهروندی لازم برای حل مسائل زیست محیطی را به یادگیرندگان بیاموزد و فرصت های کافی برای اعمال این مهارت ها فراهم شود (شبیری و شمس، 1394).

محتوای برنامه درسی محیط زیست

محتوای برنامه درسی محیط زیست شامل مجموعه‌ای از موضوعات و مفاهیم است که هدف آن افزایش آگاهی، دانش، و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان نسبت به مسائل زیست‌محیطی است. این محتوا در قالب درس‌های مختلف و فعالیت‌های عملی به دانش‌آموزان ارائه می‌شود تا آن‌ها بتوانند تأثیرات فعالیت‌های انسانی بر محیط زیست را درک کرده و نقش خود را در حفاظت از آن ایفا کنند. (شاهرخ شهرکی، 1402).

ابتدا به مفاهیم پایه اکولوژیکی می‌پردازیم. در این بخش، دانش‌آموزان با اصول اساسی اکولوژی مانند ساختار و کارکرد اکوسیستم‌ها، چرخه‌های طبیعی مثل چرخه آب و چرخه کربن، و اهمیت تنوع زیستی آشنا می‌شوند. این مفاهیم به آن‌ها کمک می‌کند تا درک کنند که چگونه اجزای مختلف محیط زیست به هم وابسته‌اند و چگونه فعالیت‌های انسانی می‌تواند این تعادل را مختل کند. (حسین بیگی، 1396).

بعد از آن، مشکلات زیست‌محیطی جهانی و محلی بررسی می‌شود. دانش‌آموزان در این مرحله با مسائل زیست‌محیطی مختلفی مانند تغییرات اقلیمی، آلودگی هوا و آب، کاهش منابع طبیعی، و از بین رفتن زیستگاه‌های طبیعی آشنا می‌شوند. آن‌ها می‌آموزند که این مسائل چگونه بر سلامت انسان‌ها، حیوانات و گیاهان تأثیر می‌گذارند و چه اقداماتی برای مقابله با این مشکلات لازم است (قاضی، 1402).

روش‌های حفاظت از محیط زیست نیز در برنامه درسی گنجانده می‌شود. این بخش شامل آموزش تکنیک‌ها و روش‌های مختلفی برای کاهش آسیب‌های زیست‌محیطی است. به عنوان مثال، دانش‌آموزان با مفاهیمی مانند بازیافت، کاهش مصرف انرژی، استفاده از منابع تجدیدپذیر، و حفاظت از زیستگاه‌های طبیعی آشنا می‌شوند. این آموزش‌ها به آن‌ها کمک می‌کند تا در زندگی روزمره خود رفتارهای پایدارتر و مسئولانه‌تری داشته باشند (حسین بیگی، 1396).

یکی دیگر از بخش‌های مهم برنامه درسی، آشنایی با قوانین و مقررات زیست‌محیطی است. در این قسمت، دانش‌آموزان با قوانین محلی و بین‌المللی که برای حفاظت از محیط زیست تدوین شده‌اند، آشنا می‌شوند. آن‌ها یاد می‌گیرند که چه حقوق و وظایفی به عنوان شهروندان مسئول دارند و چگونه می‌توانند از این قوانین برای حفاظت از محیط زیست استفاده کنند (حسین بیگی، 1396).

با این ساختار، برنامه درسی محیط زیست می‌تواند دانش‌آموزان را به نحو موثرتری با مسائل زیست‌محیطی آشنا کند و آن‌ها را به شهروندانی آگاه و مسئول در قبال محیط زیست تبدیل کند. این برنامه‌ها نقش مهمی در تربیت نسل‌هایی دارند که به حفاظت از محیط زیست اهمیت می‌دهند و برای بهبود وضعیت آن تلاش می‌کنند (حسین بیگی، 1396).

روش های تدریس آموزش محیط زیست

تدریس محیط زیست یکی از موضوعات اساسی و حیاتی در آموزش امروز است که می تواند نقش بسزایی در افزایش آگاهی و مسئولیت پذیری دانش آموزان نسبت به محیط زیست داشته باشد. روش های مختلفی برای تدریس این موضوع وجود دارد که می توانند به شیوه های متنوع و جذاب ارائه شوند.

یکی از روش های مؤثر تدریس محیط زیست، روش تدریس مبتنی بر تحقیق و پژوهش است. در این روش، دانش آموزان تشویق می شوند تا به صورت عملی و تحقیقاتی با مسائل زیست محیطی مواجه شوند. برای مثال، آن ها می توانند پروژه هایی مانند بررسی کیفیت آب در مناطق مختلف، تحقیق در مورد تأثیرات تغییرات اقلیمی در محله های خود، یا جمع آوری و تجزیه و تحلیل داده های زیست محیطی محلی انجام دهند. این فعالیت ها باعث می شود که دانش آموزان علاوه بر کسب دانش نظری، مهارت های تحقیقاتی و عملی خود را نیز تقویت کنند (کامیاب نسب، 1402).

روش دیگری که می تواند بسیار مفید باشد، روش تدریس مشارکتی است. در این روش، دانش آموزان به صورت گروهی و با همکاری یکدیگر به فعالیت های زیست محیطی می پردازند. آن ها می توانند در گروه های کوچک به بحث و تبادل نظر درباره مسائل زیست محیطی بپردازند، مشکلات را شناسایی کنند و راه حل های خلاقانه ای برای آن ها ارائه دهند. این روش نه تنها باعث افزایش دانش زیست محیطی می شود، بلکه مهارت های اجتماعی و همکاری دانش آموزان را نیز تقویت می کند (حسینی، 1400).

روش تدریس مبتنی بر بازی نیز یکی از روش های جذاب و مؤثر در تدریس محیط زیست است. بازی های آموزشی می توانند ابزارهای مؤثری برای انتقال مفاهیم زیست محیطی باشند. برای مثال، بازی هایی که شامل شبیه سازی های زیست محیطی هستند، می توانند به دانش آموزان کمک کنند تا مفاهیم پیچیده را به صورت سرگرم کننده و جذاب یاد بگیرند. این بازی ها می توانند شامل فعالیت هایی مانند مدیریت منابع طبیعی، حفظ تنوع زیستی، و مقابله با آلودگی باشند. (حسین بیگی، 1396).

روش تدریس مبتنی بر کارگاه ها و بازدیدها نیز یکی دیگر از روش های مؤثر در آموزش محیط زیست است. برگزاری کارگاه های آموزشی با حضور کارشناسان محیط زیست و بازدید از مناطق حفاظت شده و پارک های طبیعی، می تواند به دانش آموزان تجربه های عملی و ملموسی در زمینه مسائل زیست محیطی بدهد. این فعالیت ها باعث می شود که دانش آموزان به طور مستقیم با محیط زیست در تعامل باشند و اهمیت حفظ آن را بهتر درک کنند (حسینی، 1400).

روش تدریس مبتنی بر حل مسئله نیز یکی دیگر از روش های کاربردی در آموزش محیط زیست است. در این روش، دانش آموزان با مسائل زیست محیطی واقعی مواجه می شوند و به دنبال راه حل های عملی برای آن ها می گردند. برای مثال، می توان آن ها را به حل مسائل محلی مانند آلودگی آب، مدیریت پسماندها، یا حفاظت از زیستگاه های طبیعی تشویق کرد. این روش باعث تقویت مهارت های تحلیلی و انتقادی دانش آموزان می شود. در نهایت، روش تدریس مبتنی بر داستان گویی و هنر می تواند راهی جذاب برای آموزش مفاهیم زیست محیطی باشد. استفاده از داستان ها، فیلم ها، و آثار هنری می تواند به دانش آموزان نشان دهد که چگونه تغییرات کوچک در رفتارهای روزمره می تواند تأثیر بزرگی بر محیط زیست داشته باشد. هنر نیز می تواند به عنوان ابزاری برای بیان خلاقانه نگرانی های زیست محیطی و ایجاد آگاهی استفاده شود (شاهرخ شهرکی، 1400).

مسئولیت‌پذیری اجتماعی

مسئولیت‌پذیری اجتماعی به معنای این است که افراد، سازمان‌ها و جوامع به نحو آگاهانه و متعهدانه عمل کنند تا تأثیرات مثبت و پایداری بر جامعه و محیط زیست داشته باشند. این مفهوم شامل چندین جنبه اصلی است که هر کدام نقش مهمی در ایجاد جوامعی پایدار و عادلانه ایفا می‌کنند (جلایی و همکاران، 1398). یکی از مهم‌ترین جنبه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی، آگاهی از تأثیرات اجتماعی و زیست‌محیطی فعالیت‌ها است. افراد و سازمان‌ها باید به طور کامل درک کنند که فعالیت‌هایشان چه تأثیراتی بر محیط زیست و جامعه دارد. این آگاهی به آن‌ها کمک می‌کند تا تصمیمات خود را بر اساس تأثیرات مثبت و منفی این فعالیت‌ها ارزیابی کنند و در صورت نیاز، اقدامات اصلاحی انجام دهند. برای مثال، یک کارخانه ممکن است با انجام ارزیابی‌های زیست‌محیطی به این نتیجه برسد که فعالیت‌هایش باعث آلودگی آب‌های محلی می‌شود و به همین دلیل، تصمیم بگیرد تا فرایندهای تولیدی خود را تغییر دهد تا این تأثیرات منفی را کاهش دهد (رونقی، 1398).

تعهد به رفتارهای پایدار و مسئولانه نیز یکی دیگر از جنبه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی است. این تعهد به معنای انجام اقداماتی است که تأثیرات منفی بر محیط زیست و جامعه را به حداقل برساند. این اقدامات می‌توانند شامل کاهش مصرف انرژی، بازیافت مواد مصرفی، استفاده از منابع تجدیدپذیر و حمایت از حقوق انسانی و اجتماعی باشند. برای مثال، یک خانواده می‌تواند با کاهش مصرف پلاستیک، استفاده از لوازم خانگی کم‌مصرف و رعایت اصول بازیافت، سهم خود را در حفاظت از محیط زیست ایفا کند. (مرادی، 1399)

همچنین مشارکت در فعالیت‌های داوطلبانه و اجتماعی یکی دیگر از راه‌های عملی مسئولیت‌پذیری اجتماعی است. افراد و سازمان‌ها می‌توانند با مشارکت در برنامه‌ها و فعالیت‌های داوطلبانه، نقش فعالی در بهبود شرایط اجتماعی و زیست‌محیطی ایفا کنند. این مشارکت‌ها می‌تواند شامل کمک به افراد نیازمند، شرکت در پروژه‌های زیست‌محیطی محلی و حمایت از سازمان‌های خیریه باشد. برای مثال، کارکنان یک شرکت می‌توانند با اختصاص دادن وقت و منابع خود به پروژه‌های پاکسازی مناطق طبیعی، تأثیرات مثبت و ملموسی بر محیط زیست و جامعه خود داشته باشند (جلایی و همکاران، 1398).

توسعه فرهنگی و آموزشی نیز نقش مهمی در ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی دارد. آموزش و فرهنگ‌سازی در زمینه مسائل اجتماعی و زیست‌محیطی می‌تواند به تربیت نسل‌هایی آگاه و مسئول کمک کند. این آموزش‌ها می‌توانند از طریق برنامه‌های مدرسه‌ای، کمپین‌های عمومی و فعالیت‌های فرهنگی انجام شوند. برای مثال، مدارس می‌توانند با آموزش مفاهیم زیست‌محیطی و اجتماعی به دانش‌آموزان، آن‌ها را به شهروندانی آگاه و مسئول تبدیل کنند که در آینده نقش مهمی در حفاظت از محیط زیست و بهبود شرایط اجتماعی ایفا کنند (رجبیان غریب و همکاران، 1399). مسئولیت‌پذیری اجتماعی یک فرآیند مستمر و همیشگی است که نیازمند تعهد و همکاری همه‌جانبه از سوی افراد، سازمان‌ها و جوامع است. این تعهد می‌تواند به ایجاد جوامعی پایدارتر و عادلانه‌تر کمک کند و نقش مهمی در حفاظت و بهبود وضعیت زیست‌محیطی ایفا کند. با افزایش آگاهی و اقداماتی که در راستای مسئولیت‌پذیری اجتماعی انجام می‌شود، می‌توان به بهبود کیفیت زندگی و حفظ محیط زیست برای نسل‌های آینده امیدوار بود (رونقی، 1398).

چگونگی ادغام موضوعات محیط زیست در برنامه‌های درسی به منظور ایجاد آگاهی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی

ادغام موضوعات محیط زیست در برنامه‌های درسی می‌تواند تأثیر زیادی بر افزایش آگاهی و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان داشته باشد. این فرآیند شامل چندین مرحله مهم است که هر کدام به نحوی به تقویت مفاهیم زیست‌محیطی کمک می‌کنند.

در ابتدا، محتوای درسی باید به نحوی طراحی شود که موضوعات زیست‌محیطی را در بر گیرد. به عنوان مثال، در درس‌های علوم می‌توان به مسائل مربوط به تغییرات اقلیمی، چرخه‌های زیستی و اهمیت حفاظت از منابع طبیعی پرداخته شود. دانش‌آموزان می‌توانند یاد بگیرند که چگونه فعالیت‌های انسانی می‌تواند تأثیرات منفی بر محیط زیست داشته باشد و چگونه می‌توان این تأثیرات را کاهش داد. (حسینی، 1400).

علاوه بر این، پروژه‌ها و فعالیت‌های عملی نقش مهمی در یادگیری دانش‌آموزان دارند. به عنوان مثال، می‌توان دانش‌آموزان را به کاشت درخت در محیط مدرسه، جمع‌آوری زباله‌های بازیافتی و مشارکت در برنامه‌های کاهش مصرف انرژی تشویق کرد. این فعالیت‌ها باعث می‌شوند که دانش‌آموزان به طور عملی با مسائل زیست‌محیطی مواجه شوند و راحل‌هایی را برای آن‌ها پیدا کنند. (کامیاب نسب، 1402). یکی دیگر از روش‌های مؤثر، برگزاری کارگاه‌ها و سمینارها با حضور کارشناسان محیط زیست است. این جلسات می‌توانند شامل مباحثی مثل حفظ تنوع زیستی، روش‌های کاهش کربن و استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر باشند. این جلسات به دانش‌آموزان کمک می‌کنند تا دانش بیشتری در زمینه محیط زیست کسب کنند و انگیزه‌ی بیشتری برای حفاظت از آن پیدا کنند (پیشگو و همکاران، 1401).

فعالیت‌های خارج از کلاس نیز می‌توانند تجربیات ارزشمندی برای دانش‌آموزان فراهم کنند. بازدید از مناطق حفاظت‌شده، پارک‌های ملی و مراکز بازیافت به دانش‌آموزان فرصت می‌دهد تا به طور مستقیم با محیط زیست در تعامل باشند و اهمیت حفاظت از آن را درک کنند (لوتا و همکاران، 2024).

در نهایت، تشویق به مسئولیت‌پذیری فردی از طریق برگزاری کمپین‌ها و برنامه‌های درون مدرسه‌ای می‌تواند نقش مهمی در افزایش آگاهی زیست‌محیطی داشته باشد. به عنوان مثال، می‌توان برنامه‌هایی را طراحی کرد که دانش‌آموزان را به کاهش مصرف پلاستیک، استفاده از حمل و نقل عمومی و صرفه‌جویی در مصرف انرژی ترغیب کنند. (رکمانا و همکاران، 2023).

ادغام مسائل زیست‌محیطی در برنامه‌های درسی نیازمند همکاری و تعهد همه‌جانبه از طرف معلمان، دانش‌آموزان و والدین است، اما می‌تواند به تربیت نسلی آگاه‌تر و مسئول‌تر در قبال محیط زیست منجر شود. این فرآیند نه تنها به افزایش آگاهی دانش‌آموزان کمک می‌کند، بلکه تأثیرات مثبتی بر جامعه و محیط زیست نیز خواهد داشت.

بحث و نتیجه گیری

هدف پژوهش حاضر بررسی اهمیت و چگونگی ادغام موضوعات محیط زیست در برنامه‌های درسی به منظور ایجاد آگاهی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی بود. بر اساس مطالب جمع آوری شده می‌توان گفت مسئولیت‌پذیری اجتماعی بخش مهمی از زندگی اجتماعی ماست که به پذیرش و تعاملات اجتماعی کمک می‌کند و نبود آن می‌تواند مشکلاتی را در زمینه‌های مختلف ایجاد کند. همچنین، آموزش محیط زیست نیز نقش حیاتی در افزایش آگاهی و ارتقاء سواد زیست محیطی دارد، که در نهایت به حفاظت از اکوسیستم‌های جهانی کمک می‌کند. این دو موضوع به هم پیوسته‌اند و اهمیت زیادی در ایجاد دنیایی پایدارتر و باهم بیشتر دارند. همچنین دغام موضوعات محیط زیست در برنامه‌های درسی می‌تواند نقش مهمی در افزایش آگاهی و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان داشته باشد. این فرآیند شامل طراحی محتوای درسی با موضوعات زیست محیطی، اجرای پروژه‌ها و فعالیت‌های عملی مانند کاشت درخت و جمع‌آوری زباله‌های بازیافتی، برگزاری کارگاه‌ها و سمینارها با حضور کارشناسان محیط زیست، بازدیدهای خارج از کلاس از مناطق حفاظت‌شده و تشویق به مسئولیت‌پذیری فردی از طریق کمپین‌ها و برنامه‌های مدرسه‌ای است. این تلاش‌ها به تربیت نسلی آگاه‌تر و مسئول‌تر در قبال محیط زیست منجر می‌شود و تأثیرات مثبتی بر جامعه و محیط زیست خواهد داشت.

منابع

1. ابراهیمی تیمورلویی، ناهیده (1399) بررسی رابطه بین سواد سلامت و سواد زیست محیطی در میان دبیران مدارس دولتی دوره دوم متوسطه در شهرستان آذرشهر، پارسا کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی
2. پریشانی، ندا ؛ میرشاه جعفری، سید ابراهیم ؛ شریفیان، فریدون ؛ فرهادیان، مهرداد (1396) بررسی تطبیقی اهداف آموزش محیط زیست و فعالیت‌های مرتبط با آن در کشورهای منتخب و ایران در راستای پیشنهاد فعالیت‌هایی برای ایران، رویکردهای نوین آموزشی، شماره 25 ، 1 تا 23.
3. پیشگو، عبدالحسین ؛ بستم، زیبا ؛ عزیزی، شریفه ؛ (1401) پژوهشی بر برنامه‌ریزی درسی محیط‌زیست در آموزش‌های مدرسه‌ای و برنامه‌های درسی در ایران، علوم زیست محیطی و دانش جغرافیا، شماره 2 (15 صفحه - از 57 تا 71)
4. جلایی، مایده ؛ چراغ ملایی، لیلا ؛ خدابخش پیرکلانی، روشنگر (1398) تأثیر بازی مبتنی بر هوش اخلاقی بر وجدان، خویشتنداری و مسئولیت‌پذیری اجتماعی کودکان با استعداد دبستانی، روانشناسی تربیتی، شماره 54 ، 59 تا 89.

5. حسین بیگی، صدیقه (1396) بررسی و اندازه گیری سطح سواد زیست محیطی دانشجویان دانشگاه علم و فرهنگ، پارسا کارشناسی ارشد، دانشگاه علم و فرهنگ تهران
6. حسینی، سپیده (1401) بررسی تأثیر آموزش به کمک گیمیفیکیشن بر ارتقای سواد زیست محیطی دانش آموزان دوره ابتدایی شهر تهران، پارسا کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان تهران، مرکز پیام نور ری
7. رجبیان غریب، فاطمه ؛ شریف زاده، محمدرحیف ؛ محمزراده، سعید(1399) تدوین الگوی پیوند دانشگاه و جامعه مبتنی بر رویکرد مسئولیت پذیری اجتماعی در آموزش عالی کشاورزی، مجله: پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، شماره 98، 85 تا 112
8. رونقی، محمدحسین(1398) رابطه اخلاق حرفه‌ای اسلامی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر سرمایه اجتماعی (نمونه پژوهش: دانشگاه شیراز)، مدیریت اسلامی «پاییز - شماره 108 ، ب (وزارت علوم/22 ISC صفحه - از 163 تا 184)
9. شاهرخ شهرکی، مریم (1401) ارائه الگوی برنامه درسی سبز با تاکید بر افزایش سواد زیست محیطی در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، پارسا کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان اصفهان، مرکز پیام نور زرین‌شهر
10. شبیری، سیدمحمد؛ شمسی، زهرا(1394) تحلیلی بر برنامه درسی میان رشته ای آموزش محیط زیست در آموزش عالی، فصلنامه مطالعات میان رشته ای در علوم انسانی، دوره هفتم، شماره 3 ،تابستان ،صص 145-127
11. فولادی، فاطمه (1400) نقش دروس ابتدایی در حفظ محیط زیست و اهمیت آموزش‌های مناسب در این زمینه، مجله: پژوهشنامه اورمزد، شماره 54 ، 325 تا 345.
12. قاضی، اکبر (1402) اثر بخشی آموزش الکترونیکی بر ارتقای سواد زیست محیطی سلامت محور دانش آموزان سفیر سلامت دوره ی اول متوسطه، پارسا کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان مرکزی، مرکز پیام نور خمین
13. کامیاب نسب، لیلا (1402) بررسی وضعیت سواد زیست محیطی در دوره ابتدایی با توجه به دیدگاه معلمان شهر بوکان، پیشرفت های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، شماره 61، 225 تا 242.
14. مرادی، علی (1399) بررسی رابطه بین هوش فرهنگی و میزان مسئولیت‌پذیری اجتماعی (مورد مطالعه: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه)، مطالعات فرهنگی و ارتباطات «تابستان - شماره 59 ، الف (وزارت علوم/29 ISC صفحه - از 353 تا 381)
15. منوچهری زاده، الهام(1398) بررسی و مقایسه مولفه های اصلی آموزش محیط زیست در کتاب های درسی علوم تجربی دوره ی ابتدایی، پویش در آموزش علوم تربیتی و مشاوره، شماره 10، 132 تا 150.

16. Fyttopoulou, E., Karasmanaki, E., Tampakis, S., & Tsantopoulos, G. (2023). Effects of curriculum on environmental attitudes: a

- comparative analysis of environmental and non-environmental disciplines. *Education Sciences*, 13(6), 554.
17. Lhota, S., Bukit, W. L., Razafindravony, L. E., & Randrianarivelo, H. (2024). Education4Conservation, an evolving international program and 14-year curriculum of environmental education. *Folia Primatologica*, 1(aop), 1-11.
18. Rukmana, A. Y., Mokodenseho, S., & Aziz, A. M. (2023). Environmental Education for Sustainable Development: A Bibliometric Review of Curriculum Design and Pedagogical Approaches. *The Eastasouth Journal of Learning and Educations*, 1(02), 65-75.